

Bartók- és Kodály-kórusok tolmácsa

Nem krónikát írok: felmutatom Nagy István karnagy és zenetanár példáját. Amikor majd megírják a romániai magyar zene történetét, neve után ott fog állni a jelző: korának legkiválóbb romániai magyar karvezetője.

Honnan indult? Milyen volt annak a közösségnek a zenei képe, amely Nagy Istvánt adta nekünk?

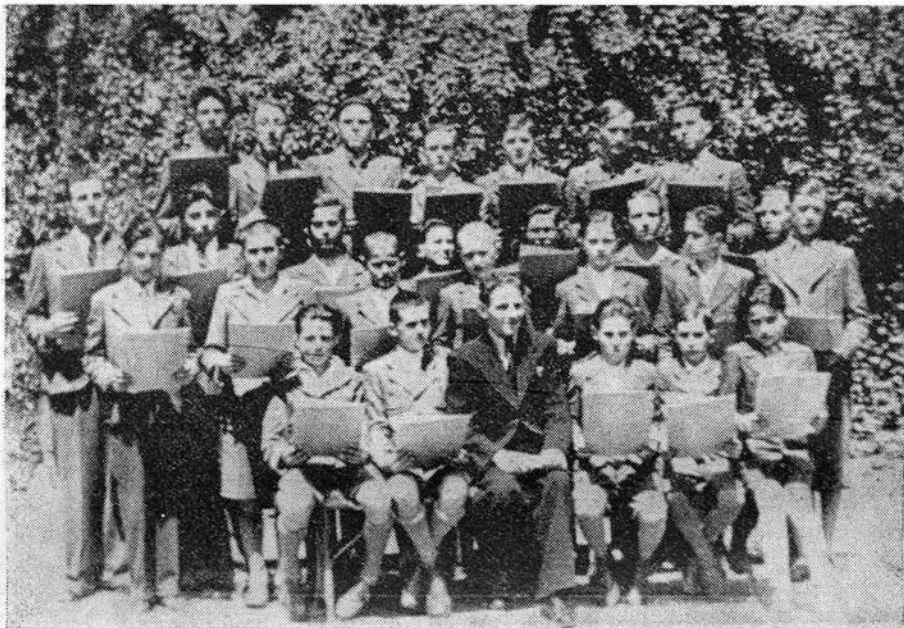
Legerősebben talán a népdal szólt a tízes és húszas évek táján, amikor elemi és középfokú tanulmányait végzi Csíkszeredán. A műzenét a különböző hangszereken játszó lelkes műkedvelők (köztük zeneileg igen jól képzett műkedvelők) és a Csíkszeredai Dal- és Zeneegylet ének- és zenekara képviselte.

A kis gimnazista hamar részt kér a városka zenei életéből, vezeti az iskola ének- és zenekarát, kamarazene-hangversenyek nélkülözhetetlen szereplője, szülőföldjének nagyreményű művészjelöltje. 1925-ben írja róla a *Csíki Lapok*: „Nagy István hegedűjátéka... az est legkimagaslóbb pontja. A mi részünkre azonban ennél sokkal több... Örvendetes bejelentése egy gyönyörű perspektívákban bontakozó művész egyéniségének, amely városunkból indult és sokat fog hallatni magáról.”

Rövid idő alatt mindent megtanult, amit Csíkszeredán megtanulhatott. A továbbtanulás áldozatokat követelt: nem volt más mód, kéthetenként le kellett utaznia Marosvásárhelyre (hat-hét órai döcögés vonattal), a kitűnő zeneiskolába. Tanára és bátorítója Metz Albert, az iskola alapító-igazgatója, majd Haják Károly hegedűművész és zeneszerző. 1924-ben írja neki Metz Albert: „Édes Pista, én hétfőn délután 5 órakor próbát tartok. Legjobb lenne, ha maga vasárnap délután már megjelenne, hogy kipihenhesse magát. Hétfőn délelőtt átvennénk együtt a zenekari műveket, s délutánig meg is tanulná úgy nagyjában. Várja szíves jóakarója Metz A.”

Ekkor már Marosvásárhely — éppen Metz Albert és társai lelkes szervezői munkájának eredményeként — az ország egyik fontos zenei központja, kitűnő hangversenyteremmel (benne a gyönyörű orgonával) és lelkes, hozzáértő közönséggel. A város zenei életének felidézése végett fel kell sorolnom néhányat a legkiválóbbak közül, akik 1914 és 1923 között a Zenekedvelők Társaságának meghívására felléptek Marosvásárhelyen: Pablo Casals (1914), Jan Kubelik (1915), Thoman István (1916), Vecsey Ferenc (1917), Székelyhídy Ferenc és Medek Anna (1921), a bukaresti Carmen-kórus (1922), Bartók Béla (1922), George Enescu (1923).

Ha mindehhez hozzávesszük az iskola (amelynek a két világháború között kibocsátott diplomáit államunk főiskolai diplomákként ismeri el) kitűnő tanárainak nagyszámú kamarahangversenyét és a zeneiskola szimfonikus zenekarának 1911 óta rendszeresen megtartott évi 3—4 hangversenyét, akkor megértjük azt a rendkívüli vonzóerőt, amelyet Marosvásárhely gyakorolt a fiatal muzikusra. Ennek a vonzóerőnek

A marosvásárhelyi tanítóképző énekkara (1939)

tulajdonítható, hogy a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémia hegedű tanszakának elvégzése után a felkínált lehetőségek ellenére sem maradt a világvárosban, hanem hazajött és a marosvásárhelyi tanítóképzőben vállalt tanári állást, mert a zeneileg jól felkészült tanítók és karvezetők nevelését tartotta legsürgősebb teendőjének.

*

Kamaramuzsikusi sikerei számottevőek a főiskolát követő években, s már első marosvásárhelyi kórushangversenyei is igazi revelációként hatottak. De mielőtt műsorait és azok fogadtatását ismertetném, néhány szóval utalnom kell a kórusok akkori szervezési módjára és a divatos műsorokra.

A harmincas évek derekán (amikor Nagy István a kórusmozgalomba bekapcsolódik) az énekkarok az 1867-ben Aradon megalakított Országos Daláregyesület örökösöként fellépő Romániai Magyar Dalosszövetség szervezeti keretei között tevékenykedtek. A kórusok — a közös éneklés érdekében — önkéntesen alakultak. Munkájukat az egységektől az országos vezetőségig választott szervek irányították. Így minden énekkar elnököt, alelnököt, titkárt, pénztárost és karmestert választott magának; megvásárolta a szükséges hangszereket, kottatárt, döntött egyenruhája, jelvénye és zászlaja felől. A kórusok jövedelme a kórustagok fizette tagdíjakból és az előadások bevételéből állott. Az országos szervezet (tanácskozó testület, elnök, alelnök, titkár, pénztáros, országos karnagyok) az énekkarok vezetősége választotta.

A Romániai Magyar Dalosszövetség mint jogi személyiség önállóan biztosította, kiadványai révén, a kórusok kottával történő ellátását, megszervezte a különböző kerületi és országos versenyeket, zeneszerzői pályázatokat hirdetett, karvezetői tanfolyamokat szervezett, és kiadta a Szövetség havi folyóiratát, a *Magyar Dalt*. A tárgyalt időszakban a Romániai Magyar Dalosszövetség körülbelül 200 kórust tö-

mörített. (Hasonlóképpen működött a Román és a Német Dalosszövetség.) A vázolt szervezeti felépítés évszázados tapasztalatok alapján alakult ki (már az 1867-es Daláregyesületet is hasonló módon szervezték), és megfelelt a kórusmozgalom érdekeinek.

Nem úgy a Dalosszövetség műsorpolitikája. Ha elmondhatjuk: kitűnő szervezeti kereteket örökölt az 1867-es Daláregyesülettől, éppúgy elmondhatjuk azt is, hogy korszerűtlen műsorpolitikát.

Az énekkarok műsora, nemcsak nálunk, hanem szomszédainknál is nehezen korszerűsödött és vált fokozatosan művészibbé. Nálunk az „örökségen” kívül az is lassította a folyamatot, hogy a Romániai Magyar Dalosszövetség vezetősége kitűnő szervezőtéttséggel megáldott, de ugyanakkor konzervatív és jórészt negyed-ötöd-rangú zeneszerzőket népszerűsítő muzsikusból állott.

Ami a Dalosszövetség vezetőségét jellemezte, az nem jellemezte minden egyes karvezető munkáját. A legjobbak repertoárja ma is példája lehet annak, miként kell a nemzetközi és hazai zeneirodalomból a legértékesebbet és legkorszerűbbet kiválasztani.

A legjobbak között is megtisztelő helyet vívott ki magának a marosvásárhelyi tanítóképző fiatal zenetanára, Nagy István. Nézzük meg az 1937—38-as iskolai évben (egyetlen tanévben!) előadott művek listáját: 3 népdalfeldolgozás, 4 mű klasszikus és modern román szerzőktől, 5 egyházi népének, 1 gregorián mise, 4 motetta, 1 madrigál, egy-egy Haydn-, Mozart- és Liszt-kórusmű, 5 mű Kodálytól (köztük a *Mátrai képek*, *Székely keserves* s a *Jézus és a kufárok*), és Bartók *Egyenmű kórusából*

3 mű, összesen 29. Ebben a jegyzékben már jelen vannak az egész előadói pályáján leginkább népszerűsített zenei stílusrétegek: a népdal, a gregorián, a reneszánsz zene, a klasszikus és romantikus, valamint a román és magyar klasszikus és kortárs muzsika.

A népdalt — a sekélyes „nótázgatás” dömpingjével szemben — mindig repertoárja alapkövének tekintette. De a népdaléneklésért nemcsak mint előadóművész küzdött, hanem az iskola falain belül és kívül végzett tanítói munkájának is egyik alapvető célja volt a népdal megismertetése. Ilyen „néptanítói tett”-ként kell számon tartanunk a tőle kezdeményezett népdalesteket „Daloljunk együtt!” címmel. A korabeli plakátok tanúsága szerint az esteken „nemzetiségre, vallásra és nemre való tekintet nélkül” mindenki részt vehetett. Balogh Edgár írja ezekről a széles körben népszerűvé vált népdalestokról egyik, 1942-ben megjelent cikkében *A dalos Nagy István vallomása* cím alatt, hogy a népdalestek nagyszámú résztvevője „a hétköznapi élet, a mai ezernyi gond közepette is szívesen fogadta ma-

A MISSZIÓ TÁRSULAT

rendezésében, a tizedik közművelődési előadást

Nagy István

tanár

„Kodály — Bartók”

címmel tartja 1937. évi február 26-án (pénteken) este 1/28 órakor a **nővérek zárdája nagytermében.**

(Bartók és Kodály kórusait énekli a r. k. tanítóképző és gimnázium válogatott énekkara)

BELÉPTIDIJ NINCS.

Szeretetadományokat a szegények segélyezésére hálás köszonettel fogadjunk.

Az előadás pontosan kezdődik!

Elnökség.

S. NAGY T. M. 1937. 26. 26.

Nagy István-előadás plakátja

*Madrigál-hangverseny plakátja
(Marosvásárhely, 1939)*

tón foglalkozott a korabeli sajtó. Legjellemzőbb a sok méltató cikk közül azoknak a véleménye, akik a Nagy István előadta művek partitúráinak kiadását gondozták. Kerényi György a következőket írja (*Énekszó*: Budapest, 1939. április), miután felsorolja a bemutatott műveket: „Ezek a mi Nyugati Kórusok című gyűjteményünk kiválóbb darabjai. Arról ábrándoztunk, hogy majd egyszer [...] a Palestrina kórus vagy a Székesfővárosi Énekkar rendez ünnepi bemutatóestet ezekből a remekművekből. S íme, mindezeket megelőzve a kis vidéki város [...] Marosvásárhely kicsiny (25 tagú) diák-énekkara küldi el a bemutató híret! Nagy Istvánt a helybeli újság a legnagyobb karvezetők mellé állítja, s működését új korszak kezdetének nevezi... A marosvásárhelyi közönségről nem mondhat nagyobb dicséretet, mint hogy Lasso, Vittoria, Palestrina, Monteverdi műveit megismételtette.”

Sajnos, háború előtti hangversenyeiről csak egyetlen lemez készült: a marosvásárhelyi tanítóképző diákkórusának előadásában (hat csiki népdal és Kodály *Székely keservese*), s így méltatásukkor csak a korabeli sajtóra és a kortársak visszaemlékezéseire vagyunk utalva. Meg kell jegyezni, hogy a kortárs kritika egyöntetűen elismerte Nagy István repertoárjának újszerűségét és a megszólaltatás magas művészi színvonalát. Csak egyetlen idevágó idézet, Dr. Metz Istvánnak — Metz Albert fiának — tollából: „Nagy meglepetés volt a katolikus gimnázium szombati hangversenye. Az ifjúsági dalkar az agyoncsépelet »múdalok« helyett... folklorisztikus kompozíciókat adott elő. Finom intonáció, zökkenő nélküli összjáték, ökonomikus dinamika és lendületes ritmus jellemezte a kórust. Emellett a Magoss Etel társaságában előadott Bartók (hegedű-duók) és Kozma Gézával inter-

gába a nyilvános énekórák kincsét”. Megemlítendő, hogy hangversenyeit is, amikor műsorának stílusa megengedte, népdalokkal kezdte.

Másik fontos eleme volt Nagy István repertoárjának a reneszánsz kórusmuzsika. Születésének pillanatában — sok századdal ezelőtt — minden feltétele megvolt annak, hogy az ars nova zenéje Erdélyben elterjedhessen (gondoljunk az erdélyi fejedelmek udvartartásának korszerű zenei életére vagy például arra, hogy Palestrina Báthory Zsigmondnak ajánlotta madrigáljai egy kötetét). A történelem sajátos alakulása folytán nálunk mégis csak nyugat-európai „újjászületésével” egyidőben — a harmincas években — válhatott közkinccsé. Ennek a folyamatnak is kezdeményezője és leghivatottabb előadója Erdélyben: Nagy István.

A reneszánsz „réteg” már első műsoraiban jelen volt, és miután kórusa elsajátította a megszólaltatásához szükséges összes sajátos eszközöket, egész estét betöltő motetta- és madrigálhangverseny megtartására vállalkozott 1939. március 18-án.

A hangversennyel jelentőségéhez méltón

Madrigál-hangverseny plakátja (Kolozsvár, 1939)

pretált Kodály hegedű—gordonka duó arról győztek meg, hogy Nagy István mint előadó és kamaramuzsikusként is egyik legkiemelkedőbb művésze szűkebb hazánknak.

A klasszikus román zeneszerzők közül a harmincas évek repertoárjában leggyakrabban Ion Vidu neve szerepelt. Talán ezeknek a Nagy István-i előadásoknak is része lehet abban, hogy ma a romániai magyar énekaroknak éppen Ion Vidu az egyik legkedveltebb román zeneszerzője.

A népdalok, népdalfeldolgozások és a reneszánsz, valamint a román zene mellett Nagy István repertoárjának leglényegesebb „rétegét” Bartók és Kodály kompozíciói képviselték.

Nagy István országos Bartók-bemutatói a következők:

1936. február 29: a *Hegedű-duókból* (Magoss Etelkával) a következő művek: *Prelúdium és Kánon, Mese, Szerb tánc, Szűnyogtánc, Máramarosi tánc, Invitita bátrínior*. Majd 1936. április 26-án: *Párnástánc, Bánkódás, Rutén kalamazkó, Erdélyi tánc*.

Bartók *44 hegedűduóját* teljes egészében bemutatta: 1946. december 10-én az első felét, majd 1947. január 14-én a másodikát (Zsurka Péter, Budaházi-Fehér Miklós, Hoca Gergely, Márkos Albert, Kouba Paula közreműködésével). A mű egy-egy szolamát három-három hegedűs játszotta.

1937. február 26-án — az *Egynemű kórusokból*: *Ne menj el!, Játék, Jószág-igéző* (a marosvásárhelyi katolikus gimnázium kórusával).

Teljes egészében: 1946. október 31-én (első 13 mű), 1947. április 22. (14—27. mű, a Kamarakórusal).

1939. február 2-án — *Négy régi magyar népdal férfikarra* (a Marosvásárhelyi Iparosegylet Dalkörével).

1949. június 13-án — *Négy szlovák népdal* (a Kamarakórusal).

1951. április 8-án — *Magyar népdalok vegyeskarra* (a Kamarakórusal).

A népdalok és a reneszánsz zene terjesztéséért — mint említettem — nemcsak előadóművészként, hanem írásban és szóban egyaránt harcolt. Ugyanez elmondható azonban Bartók és Kodály muzsikájával kapcsolatban is. Bartók jelenlétét jelzik például az iskolai nevelőmunkájában — énekkarának műsorain kívül —, a tanítóképzőben szervezett kottaolvasási versenyek, melyeken Bartók legnehezebb szolamait kellett első látásra énekelni (például a *Meghalok Csurgóért* kezdetű *kánon*). Erre a nevelői munkára emlékeznek a *Bartók Egynemű kórusainak elő-*

adásáról című tanulmány írói (Borsai Ilona, B. Csillag Lujza, Hegyi Erzsébet) is könyvük előszavában: „E helyen szeretnénk köszönetet mondani azoknak, akiknek vezetésével először mélyedhettünk el e művekben. Nagy István [...], Bárdos Lajos [...] tanáraink nyitották meg szemünket a mélyebb összefüggések felismerésére. Ha valamit helyesen láttunk meg, elsősorban nekik köszönhetjük.“

Az iskolán kívüli nevelői tevékenységnek is fontos részét alkották Bartókról és Kodályról tartott előadásai. Bartók *Egyenemű kórusainak* említett darbjait például ilyen nyilvános előadás illusztrálásaként mutatta be. Ezt a bemutatót mindenképpen ki kell emelnünk Nagy István Bartók-bemutatóinak sorából, mert minden bizonyíték amellettt szól, hogy az említett művek az ő vezényletével hangzottak fel *először a világon*. (Adatok az *Egyenemű kórusok* magyarországi bemutatóiról: újsághír 1937. április 20-án a kecskeméti bemutatóról, idézi Kristóf Károly *Beszélgetések Bartók Bélával* című könyvében; a budapesti bemutatóról Bartók ír Müller-Widmann aszszonynak 1937. május 24-én keltezett levelében.)

A Bartók-bemutatók felsorolásával elérkeztünk ahhoz az időponthoz, amikor búcsút mond a marosmenti városnak, és 1941-ben a kolozsvári tanítóképzőben vállal állást.

Mielőtt még a „vásárhelyi fejezetet“ lezárnám, hadd említsem meg, hogy Nagy István a Kemény Zsigmond Társaság nem egy felolvasó estjén lépett fel vendégként; mindig szívesen látott művésze volt az erdélyi írók irodalmi estjeinek, művészete tehát már a második világháború előtt is a romániai magyar kultúra megbecsült, szerves részét alkotta.

E fejezet zárásaként a cikkek özönét idézhetném, amelyek a Nagy István vezette kórusok szereplését (a tanítóképző dalkara mellett 1935-től a Marosvásárhelyi Magyar Iparos Egylet Dalkörének is karmestere volt) és az ő kamaramuzsikusi hegedűjátékát dicsérik. Alljon itt helyettük Antalffy Endrének az összes kritikák kvintesszenciáját hordozó méltatása: „A gyermekkórus... gyermekeink, akikben a mi lelkünk, a mi gyötrött életünk él. Sírnunk kell örömmünkben, hogy ők adnak nekünk ma este egy órányi művészi élményt. Ámulnunk kell, hogy az iskolai nevelés ma már ilyesmire is képes, hogy ilyen légius egységbe foglaljon egy kis embercsoportot. A nevelés csodája... én kívánok életünkben még számos ilyen csodát.“

A „kolozsvári fejezet“ első két évtizede meghozza számára előadói és nevelői tevékenységének kiteljesedését. Már az első évek gazdagok művészi sikerekben. Kodály két remekművének ősbemutatóját vezényli: a kórusának ajánlott *Balassi Bálint elfelejtett énekét* (1942) és *A 121. genfi zoltárt* (1943); 1941-ben és 1943-ban nagy sikerrel vendégszerepel Budapesten a marosvásárhelyi, majd a kolozsvári tanítóképző énekkarával: egész estét betöltő motetta-estet vezényel Kolozsváron *Muzica Divina* címmel (a tervbe vett *Muzica Profanára* a háború miatt már nem kerülhetett sor).

A *Balassi Bálint elfelejtett énekének* budapesti bemutatóján és az azt megelőző próbákon Kodály Zoltán is részt vett. Nagy István máig őrzi a mű különlenyomatának egy példányát; ebbe Kodály olyan dinamikai és egyéb jeleket vezetett be, amelyek nem szerepelnek a közreadott kottákban, és így a kompozíció előadására vonatkozó szerzői elképzelések pótolhatatlan dokumentuma.

A felszabadulás után, a Zenei és Színművészeti Főiskola igazgatójaként *Bartók művei* címen nagyszabású hangversenysorozatot kezdeményez, melyen az elhangzó művek elemzésével, a zeneszerző egyéni nyelvezetének ismertetésével, műhelytitkainak, zsenialitása jegyeinek fel-felvillantásával vezet be hallgatóságát Bartók művészetébe. Hét hangversenyen közreműködött az akkori Kolozsvár művészeinek

színe-java: Halmos György, Márkos Albert, Szabó Géza, Zsurka Péter és mások. 1948-ban megválasztották a Romániai Magyar Dalosszövetség örökébe lépő Bartók Béla Dalosszövetség elnökévé.

A Bartók-hangversenyeken már az 1946-ban alakított új énekkarral lépett fel. Ezt a kórust, amely tizenkét évig volt jelen művelődési életünkben, a zenei közvélemény mint az ország egyik legkiválóbb énekkarát tartotta nyilván. A sok méltató cikk közül mindössze egyet idézzünk; Romeo Ghircoiaşu írja a *Făclia* 1955. március 27-i számában: „...a Nagy István vezényelte kamarakórus a preklasszikus polifonista — Monteverdi, Gastoldi, Jannequin stb. — műveiből mutatott be. Tolmácsolásában Nagy Istvánnak sikerült visszaadnia e művek humanista eszmegazdagságát, élet- és természetszeretét.”

Az akkortájt tanuló fiatal muzsikusoknak — akik a kórus tagjai lehettek, köztük magam is — ennél több volt: a kórusvezetés nagyszerű iskolája. Hadd iktassak ide egy csokorra valót tanítványainak visszaemlékezéseiből.

Guttman Mihály írja a *Művelődés* 1970. szeptemberi Bartók-számában a Bartók: *Egynemű kórusok* előadására vonatkoztatva: „Első legmélyebb emlékeim között őrzöm ezeknek a Nagy István női kamarakórusa által való megszólaltatását. Szemben, tökéletesebben azóta sem hallottam, pedig magam is az összes betanítottam leánykórusomnak és nem egy külföldi kórus megszólaltatásában is végigélveztem. De ha már emlékezem, mondjam el azt is, hogy a *Magyar népdalok*at kórusának betanító Nagy István egyetlen próbájáról sem hiányoztam, és valamennyi próba nemcsak zenei élmény, de a leghasznosabb kórustanulmány is volt számomra...” Herédi Gusztáv a kolozsvári tanítóképzőben tanul Nagy Istvántól: „A kórusdarabok tanulásakor Nagy István... alaposan elemezte a dallam és a szöveg összefüggéseit, megvilágította a szerző eljárásait, eszközeit, megmagyarázta..., hogy itt vagy ott milyen céllal alkalmaz a szerző néha fülsértőnek tűnő hangokat, egész dallamsorokat. Megtudtuk..., hogy Bartók mit épített be a magyar vagy román népzeneből műveibe... idővel már meg tudtuk különböztetni egyes dalokban a népi muzsika elemeit és az egyéni sajátos bartóki hozzáadást.” Birtalanné Fogarassy Judit és Birtalan József a kolozsvári Konzervatórium karvezetés szakán voltak növendékei. Idézzünk egyik levelükből: „A legtöbb diák valamelyik tanárát választja eszményképül. A mi eszményképünk Nagy István: karvezetésőrái és kóruspróbái felejthetetlen emlékként vésődtek tudatunkba.”

A Kamarakórusral mutatta be Kolozsváron 1948. május 14-én (ezúttal is megelőzve minden más előadást) Kodály *Missa Brevis*ét. A Kamarakórus műsorai a változó elgondolások szerint alakultak, gazdagodva kitűnő hazai komponisták: Jodál Gábor, Sigismund Toduță, Márkos Albert, Tudor Jarda, valamint a szocialista országok zeneszerzőinek, például a szovjet zeneszerzőknek a kórusműveivel.

Az 1950 és 1960 közötti időszak legismertebb része egész tevékenységének. Ezért erről csak röviden: kamarakórusának állandó vezetésével párhuzamosan a karvezetés tanára a Gheorghe Dima Konzervatóriumban; éveken át karmestere a kolozsvári Magyar Operának (fontosabb bemutatói Kodály: *Székelyfőnök*, *Minuetto Serio*, *Kállai kettős*).

1958-ban megszűnt a Kamarakórus. Feljegyezhetjük Nagy István utolsó nyilvános szereplését is: 1962. február 6, a marosvásárhelyi Népi Együttes kórusának élén. 1961-től a karvezetés szakon sem tanít már.

Nagy István ma még erejének teljében levő művész, akitől a hazai művelődés még sokat vár. Ki lehetne méltóbb nevelője a karvezetők új nemzedékének?

Ezért nem írtam krónikát: felmutattam Nagy István példáját!

Szabó Csaba